

rozott gazdasági célok programját pozitívan fogadta a jugoszláv nép, a pártvezetésnek tulajdonképpen nem kellett társadalmi ellenállással megküzdenie.⁴⁶

Jugoszlávia és a nyugati hatalmak

A Szovjetunióval (s ezáltal a többi kelet-európai szocialista országgal) való szakítás a külpolitika újraértelmezése mellett a külpolitika átorientálását is szükségessé tette. A vákuumból a jugoszláv vezetés a nyugati kapcsolatok újbóli felvételével próbált kitörni. A biztonságpolitikai okok mellett gazdasági tényezők is szükségessé tették a nyugati kapcsolatok keresését. Az erőltetett iparosítás, az első öt éves terv monumentális ambíciói – melyeket a kelet-európai szocialista országok támogatásával terveztek megvalósítani –, valamint az 1950-es évek elején az országot sújtó aszály következtében gazdasági nehézségek léptek fel Jugoszláviában. A belső gazdasági nehézségek, társadalmi problémák és a biztonságpolitikai okok együttesen vezettek oda, hogy a külpolitikai vákuumból a jugoszlávok a nyugati hatalmak irányába fordultak, s fogadják majd el az onnan érkező segítséget.⁴⁷

A jugoszláv–nyugati kapcsolatok minden résztvevő számára előnyösnek bizonyultak: Jugoszlávia kitörhetett a külpolitikai, gazdasági elszigeteltségből, új kapcsolatai megnövelték mozgási lehetőségeit a nemzetközi térben. Önbizalomra pedig a nyugati hatalmak számára is kulcsfontosságú geostratégiai helyzete, s a világ legmodernebb hadseregével bíró hatalom (Egyesült Államok) támogatása adott okot. A nyugati hatalmak Jugoszlávia kiválását első lépésnek tekintették a kelet-európai szocialista rend felbomlási folyamatában, résnek a monolit szovjet tömbön, melyet tovább lehet szélesíteni. Jugoszláviát követendő példaként állították a többi kelet-európai szocialista ország elé.⁴⁸

Habár anyagi értelemben az Egyesült Államok nyújtotta a legtöbb segítséget,⁴⁹ a térségben hagyományosan nagyobb külpolitikai érdekekkel rendelkező brit diplomácia ténykedése is fontos maradt. A Földközi-tenger keleti medencéjének védelme miatt a Balkán-félsziget hagyományosan fontos helyet foglalt el a brit külpolitikai gondolkodásban, a jugoszlávok pedig rokonszenvvel tekintettek a britekre, részben, mert európai hatalom, részben, mert – 1951 októberéig – munkáspárti kormány volt hatalmon.⁵⁰

A brit és amerikai külpolitikában alapelvvé vált „Tito felszínén tartása” (*keeping Tito afloat*), melynek keretében gazdasági és katonai segítségnyújtással igyekeztek Tito hatalmát stabilizálni – a gazdasági problémák kezelésével stabilizálva a társadalmat, mely így kisebb valószínűséggel fordul a párhatalom ellen, továbbá belső támogatás hiányában a sztálinista ellenzék nehezebben tudná megdönteni Tito hatalmát, s Sztálinhoz hű rezsimet kiépíteni. Másrészt kívülről érkező támadás esetén katonai segítségnyújtást ígértek Titónak.⁵¹

1948. december 23-án Jugoszlávia és Nagy-Britannia három egyezményt kötött egymással. Az első a Jugoszlávia által államosított brit javak után fizetendő jóvátételről rendelkezett: Jugoszlávia négymillió font jóvátételt volt köteles fizetni. A második megállapodás az 1949. szeptember 30-ig terjedő időszakban a két ország közötti kereskedelmet irányozta elő: 15-15 millió font értékű árucserében egyeztek meg, Jugoszlávia ennek keretében főleg textíliát, nyersanyagot, vegyszert, nyersolajat, gépet vásárolhatott, a britek fát, faterméket, élelmiszert

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Vukman Péter: „Tito felszínén tartása”. Nagy-Britannia szerepe Jugoszlávia gazdasági megsegítésében (1948–1953). *Külgügyi Szemle*, 2009/4. sz. 110.

⁴⁸ Jelavich: *A Balkán története II.* i. m. 288.

⁴⁹ John R. Lampe – Russell O. Prickett – Ljubiša S. Adamović: *Yugoslav–American Economic Relations since World War II*. Duke University Press, Durham and London, 1990. 41–42.

⁵⁰ Vukman: „Tito felszínén tartása”... i. m. 111.

⁵¹ Uo. 115.

importálhattak. A harmadik megállapodás – *Money and Property Agreement* – a második világháború alatt a megszállók által eltulajdonított javak sorsát rendezte, hosszú távú megállapodást azonban ekkor még nem írtak alá.⁵² Habár az Egyesült Államok felvetette a politikai feltételek nélküli gazdasági segítségnyújtás lehetőségét Jugoszlávia részére, a britek ezt kezdetben elhamarkodottnak ítélték, s csak később változtatták meg véleményüket (részben az amerikai Jugoszlávia-politika hatására), s 1949 nyarán megkötötték a hosszú távú gazdasági szerződést – ennek egyik előfeltétele a görög kommunista partizánoknak nyújtott jugoszláv segítség beszüntetése volt, amire július 10-én került sor. A hároméves hitel-megállapodás eredményeként Jugoszlávia 11,6 millió font hitelhez jutott. 1949. december 26-án újabb jugoszláv–brit egyezmény született, melynek keretében nyolcmillió font értékű középtávú, ötmillió font értékben rövid lejáratú hitelt kapott Jugoszlávia.⁵³

A britekkel kötött szerződések ellenére az amerikaiak voltak azok, akik nagyobb részt vállaltak a jugoszláv gazdaság talpra állításából. Az USA végig aktívabb szerepet játszott Jugoszlávia segélyezésében, mint Nagy-Britannia vagy Franciaország.⁵⁴ Erre szükség is volt, mivel a már korábban említett 1950-es aszály, valamint a korábbi években végrehajtott kollektivizálás és újraelosztó rendszer miatt éhínség veszélye fenyegetett Jugoszláviában. A probléma kibontakozását az amerikai élelmiszersegély előzte meg. Az első szállítmány 1950. november 18-án érkezett meg a rijekai kikötőbe. 1951 márciusáig 249 ezer tonna szállítmány érkezett, melynek értéke 31,8 millió dollár volt.⁵⁵

1951. április 9. és június 13. között Londonban Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és Franciaország (az utóbbi április 13-tól vett részt a megbeszéléseken) háromhatalmi konferenciát tartottak, melyen öt kérdéskört⁵⁶ kívántak tisztázni. A konferencián a következő egy évre nyújtandó segély mértékében (valamint az ebből a három országra jutó terhekben) állapodtak meg. 1952-ben, Washingtonban újabb tárgyalássorozatot (február 19. – április 21.) tartottak a három hatalom részvételével. Washingtonban megállapodtak abban, hogy 1954 végéig nyújtanak segítséget Jugoszláviának, továbbá előírják a jugoszlávok számára, mire fordítsák a segélyt.⁵⁷ A jugoszlávok, könnyen érthető okokból, szívesebben láttak volna egy, az 1951-es háromhatalmi jegyzékben foglalt segélyfolyósításhoz hasonló szerződést. Jugoszlávia nagyobb összegű segítséget várt a nyugati hatalmaktól, mint amekkorát azok hajlandóak voltak nyújtani. Az ellentétek rendezésére 1952. augusztus 16-án és 22-én Bledben újabb megbeszéléseket tartottak.⁵⁸

1952-ben ismét aszály sújtotta a jugoszláv mezőgazdaságot, ezért is volt szükség újabb találkozóra, melyre 1953 áprilisában Belgrádban került sor. Itt megállapodtak, hogy 99 millió dollárnyi segélyt folyósítanak majd Jugoszláviának az 1952–1953-as pénzügyi évben, Nagy-Britannia azonban szorgalmazta, hogy 1953 legyen az utolsó év, mikor – a korábbi feltételek szerint – segélyt folyósítanak Jugoszláviának.⁵⁹

Jugoszlávia nyugati hatalmak általi támogatásának másik szegmensét képezte a katonai segítségnyújtás. A kérdést – a gazdasági segítség-nyújtáshoz hasonlóan – szintén a britek vetették fel, s az 1950. november 17-i brit vezérkari ülésen vitatták meg. Ennek előzménye

⁵² Uo. 116.

⁵³ Uo. 118.

⁵⁴ Uo. 118–119.

⁵⁵ *Yugoslav–American economic relations...* i. m. 32–33. Az élelmiszersegélyre vonatkozó további adatokért lásd: 32–35.

⁵⁶ Az öt kérdéskör: az IBRD-kölcsön, valamint a hosszú távú beruházások kérdése, „Tito fenntartásának” pontos definiálása, a jövőbeni segítségnyújtás formája és az ebben vállalt amerikai–brit arány meghatározása, illetve Franciaország és egyéb államok bevonása a terhek viselésébe. Vukman: „Tito felszínén tartása” i. m. 122.

⁵⁷ Uo. 124–125.

⁵⁸ Uo. 125.

⁵⁹ Uo.

egy négy nappal korábban, Jugoszláviából érkezett levél volt, melyben a jugoszláv vezetés hivatalosan is fegyvereket, illetve fegyvervásárlásra fordítandó hitelt kért Franciaországtól.⁶⁰ A brit vezérkari tárgyaláson megvizsgálták a Washingtonban ülésező háromhatalmi (amerikai–brit–francia) munkabizottság elemzését, és megállapodtak, hogy a továbbiakban azt tekintik majd kiindulópontnak. A bizottság elvben megegyezett, hogy – „bizonyos politikai és stratégiai esetben” – katonai segítséget nyújtanak Jugoszláviának. Ugyanitt leszögezték, a jugoszláv belső biztonság biztosítása, a gerillaharcra való felkészülés és a szovjet, illetve csatlós államok felől érkező katonai nyomással szembeni ellenállás képessége a legfontosabbak a háború – mely könnyen egy újabb világháborúvá szélesedhet – elkerülése érdekében.⁶¹

A háromhatalmiak részéről a következő lépés a szovjetek és a csatlós államok, valamint a jugoszlávok haderejének feltérképezése volt, melynek során a jugoszláv haderő silány felszereltségét állapították meg, következésképpen úgy gondolták, hogy a jugoszlávok a vereséget csak megfelelő nyugati segítséggel tudják elkerülni. A nyugati hadi felszerelés eljuttatása Jugoszláviába újabb kérdéseket vetett fel, melyek részleteit 1950. november 24-én tárgyalták meg.⁶²

A nyugati hatalmak „Tito felszínén tartása” mellett, vagy inkább azzal összhangban igyekeztek bevonni Jugoszláviát a nyugati védelmi (feltartóztatási) tervekbe.⁶³ A tervek összehangolása – ennek egyik kísérlete volt a Belgrádban 1952. november 15–20. között folytatott tárgyalássorozat – nem ment könnyen, a jugoszlávok féltek mélységekbe menően megismertetni a nyugatiakat hadseregükkel, védelmi terveikkel.⁶⁴ A nyugatiak szempontjából a jugoszlávok gyakran indokolatlan, túlzó igényekkel álltak elő, amelyeket a nyugatiak nem voltak hajlandóak teljesíteni. Egy időre le is lassult a védelmi tervek összehangolásának folyamata.⁶⁵ A védelmi tervek mindkét fél számára kiemelkedő fontosságúak voltak: Jugoszlávia elköteleződés nélkül kapcsolódhatna a NATO-hoz (hiszen nem lépne be a szervezetbe), a nyugati hatalmak szempontjából pedig Olaszország védelme miatt lenne fontos, ha Jugoszláviát a NATO-hoz közelítenék.

A tárgyalások új fejezetét jelentették a Washingtonban 1953. augusztus 24–28. között tartott háromhatalmi–jugoszláv tárgyalások.⁶⁶ Majd egy hónappal később, szeptember 18–25. között közös, jugoszláv–brit hadgyakorlatra is sor került.⁶⁷

A javuló jugoszláv–szovjet, ezzel összefüggésben, jugoszláv–csatlós (társutas) kapcsolatok tovább növelték Tito mozgási lehetőségeit a nemzetközi téren, így arra törekedett, hogy túlságosan egyik oldal (tömb) felé se köteleződjön el. A jugoszláv nemzeti érdekek horizontra helyezésével ügyelt, hogy csak annyira működjön együtt egyik vagy másik oldallal, amennyire az a fenti elvnek megfelelt.⁶⁸

⁶⁰ Vukman Péter: Brit katonai segély Jugoszláviának és a háromhatalmi–jugoszláv tárgyalások (1950–1953). *Világtörténet*, 2010/1–2. sz. 21.

⁶¹ Uo. 21–22.

⁶² Uo. 22–23.

⁶³ Uo. 27.

⁶⁴ Az ekkor még rendezetlen trieszti kérdés miatt a jugoszlávok leginkább attól tartottak, hogy védelmi terveiket az olasz katonai vezérkar is megismerheti.

⁶⁵ Vukman: Brit katonai segély... i. m. 28–31. 1953. február 28-án Ankarában Jugoszlávia, Görögország és Törökország – utóbbi kettő NATO-tagállam – barátsági szerződést kötöttek egymással.

⁶⁶ Lásd a DEFE 11/290 jelzésű dokumentumot.

⁶⁷ Vukman: Brit katonai segély... i. m. 32.

⁶⁸ Vukman: *Moszkvától Londonig*... i. m. 226–228.